

А ввечері були неквапливі розмови на літературні і не- теми за дружнім столом (із національними стравами і моїми улюбленими целелінами, родичами наших дерунів). І пісні, українські жартівливі, – "Ти ж мене підманула" в невідомому досі варіанті.

Покидаючи Вільнюс, тихий і замріяний, так хотілося відчутти подібний спокій і умиротвореність на рідній українській землі...

Одержано редакцією – 17.11.2014. Прийнято до публікації – 15.12.2014.

Наталя КОВАЛЬ

**ТМЯНИЙ ПРОМІНЬ
(КІЛЬКА СЛІВ ПРО ЧИТАЦЬКУ РЕЦЕПЦІЮ
РОМАНУ "БІОГРАФІЯ ВИПАДКОВОГО ЧУДА"
ТАНІ МАЛЯРЧУК)**

Малярчук Т. Біографія випадкового чуда : роман / Тая Малярчук. – Харків : Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2012. – 240 с.

Від першого знайомства з творчістю Тані Малярчук була вражена її вмінням зазирнути до глибин жіночої душі і – що майже недосяжно – віднайти правильні слова, аби донести осягнуте до читача. Захопила її здатність чітко сформулювати, які ж думки загрузають у наших головах і що за почуття вирують десь там, у ділянці серця. Письменниця на правду розуміється на заплутаних процесах жіночої психіки. І я як звичайний читач отримую задоволення від текстів, у котрих так вдало вербалізовано жіночі відчуття, почування, почуття, чуття...

Проте Тая Малярчук – авторка непередбачувана. У кожній новій книзі її талант розкривається по-особливому, виявляє нові грані. Письменник і має унікати самоповторів, прагнути сказати нове слово й наважуватися на експерименти. Однак часто трапляється, що спроби новаторства виявляються недостатньо продуманими. Нещодавній роман Тані Малярчук "Біографія випадкового чуда" кардинально відрізняється від попередніх книг. У ньому значно поменшало внутрішнього життя героїв, акцент натомість перенесено на соціальну проблематику. Чи виграв від цього текст? Як на мене, ні. Твір здається дещо поверховим і якось надто по-дитячому наївним, а тому програє на тлі раніших книг авторки.

Цей роман Тані Малярчук достатньо активно обговорювався у друкованих виданнях і на мережевих ресурсах. Не в останню чергу через те, що у рік виходу він увійшов до "довгого списку" премії "Книга року ВВС-2012", а незабаром став лауреатом конкурсу "Книжка року-2012". Сумнівну фаховість членів журі окремих літературних конкурсів поки що залишимо за дужками. Але такі нагороди все ж спричинюють галас (наскільки це взагалі можливо у наш нечитальний час) навколо окремих книг, а це, безперечно, позитив. Отже, новий роман талановитої української авторки не залишився непоміченим.

Усі критики, що відгукнулися на появу "Біографії випадкового чуда", незмінно аналізували (в межах обраного жанру) проблематику, роблячи акцент на злободенності й реалістичності твору. І підкреслювали, що авторка втілила у художньому тексті історії, яких устигла набачитися за той час, коли працювала журналісткою. Таня Малярчук справді сказала про це під час презентації своєї книги. Тоді ж вона висловила щирий подив через те, що читачі сприймають роман зовсім не так, як їй би хотілося: "Я зовсім по-інакшому думаю про цей текст. Дивуюся, яка велика відмінність між тим, що вкладаю у книжку, й тим, як сприймають це читачі. Не раз думаю: "Боже, чого ж я так пишу, що ніхто не розуміє, що я хочу сказати?!". Для мене ця книжка така радісна, така весела... Не розумію, чому дехто бачить у ній стільки трагізму".

І я задумалася: справді, чому сприйняття читачів не збігається з авторським баченням? Проблема у читачах чи в реалізації задуманого письменницею? Зважаючи на моє захоплене ставлення до раніших творів авторки, хотілося б сказати, що ми, читачі, чогось не зрозуміли, до чогось не доросли. Однак ця ситуація надто нагадує древній жарт про те, як усі йдуть не в ногу. Тому спробую висловити свої думки про те, що не так із текстом Тані Малярчук.

"Біографію випадкового чуда" з самого початку неможливо сприймати як світлу книгу. Тут справді є кілька персонажів, змальованих з теплотою. Художні деталі роблять цих персонажів більш зримими, "живими". Така, наприклад, Ленина бабуся, набожна і скромна у своїх бажаннях-молитвах: вона просила за рідних, за хорошу погоду і добрий урожай, щоб свині перестали ламати у свинарнику підлогу, а колоради не жерли картоплю... Лена підкреслює бабусину невибагливість простою побутовою деталлю: "Вона не мала зубів, і деколи, коли їй страшенно кортіло з'їсти кислий огірок, бабуся терла його на дрібній тертці і ковтала, як кашу. Її бажання були дуже скромними, і, якщо вони не здійснювались, бабуся не особливо страждала".

Таких простих, але по-своєму цікавих образів достатньо на сторінках твору. Однак вони всі, без винятку, – затуркані, безвольні, згорьовані, нещасні люди. Їхні долі – драматичні або й трагічні. Починаючи від виховательки у дитячому садку, що загинула, рятуючи дітей від кульової блискавки, і закінчуючи пацієнтами Цоколівки, лікарні для психічнохворих, де надто "часто і підозріло вмирали".

І з кожною наступною прочитаною сторінкою читацького оптимізму меншає, меншає, меншає... Адже, за словами одного з блогерів на ресурсі Livejournal, Таня Малярчук відтворює болоче впізнаваний, правдивий антураж і дух українських дев'яностих. У романі порушуються проблеми соціального захисту, хабарництва, родинного насильства, безробіття, алкоголізму, фанатизму, жорстокого ставлення до тварин... Як точно сформулював Олег Коцарев, на сторінках книги – світ, що складається з реальних до нудоти (пост)совків – обмежених, злих, убогих і нещасних людей.

"Народ без грошей страшний, бо втрачає різноманіття виду", – вважає головна героїня роману. Епізодів, які це підтверджують, у книзі – безліч. Персонажі тут живуть за принципом "обдури ближнього свого, бо прийде дальній і обдурить вас обох".

Припускаю, що, за задумом авторки, світлою цю книгу мала би зробити постать головної героїні Лени. Ймовірно, вона мала виконувати роль того "луча света в тьмном царстве", який осявав би життя всіх цих нещасних людей, дарував їм надію, повертав віру в диво і порятунок. Лена справді робить спроби боротися з байдужістю чиновників і жорстокістю зовсім непричетних до держапарату людей, але їй нічого не вдається. І головне, на моє переконання, що для цієї місії образ Лени абсолютно непридатний. Поясню, чому.

Образ головної героїні роману "Біографія випадкового чуда" більш-менш докладно аналізувався у відгуках критиків-рецензентів. Дехто навіть стверджував, що твір Тані Малярчук – це роман виховання, у якому героїня проходить цілий ряд ініціацій. Цікавий діагноз поставила героїні Ірина Славінська. На її думку, "героїня Лена нагадує такий собі конструкт на основі ідентичності homo soveticus. Її світ є сумішшю побутового конформізму та віри у власний "особливий шлях"".

Не обминули увагою дослідники і той факт, що на обкладинці роману великими літерами вказується нібито очевидна паралель образу Лени з Амелі Пулен, героїнею романтичної комедії французького кінорежисера Жана-П'єра Жене. Порівнювали Лену також і з Простою душею Флобера. Проте ці паралелі обмежуються констатацією, а глибокого компаративного аналізу чи хоча б докладного розбору спільного й

відмінного критики не запропонували. Можливо, компаративний аспект допоможе краще зрозуміти сутність цього образу-персонажа, але наразі зупинюся лише на тексті, запропонованому Танею Малярчук, не виходячи за його рамки.

Багато в чому згоджуюся з Олегом Коцарєвим, який вбачає джерело Лениних проблем у тому, що дівчина, як і її оточення, "буває недалекою, закомплексованою й обтяжена іншими принадами "простолюду", але вона вміє любити, співчувати та гостро вловлює кожну несправедливість. Із самого дитинства вона прагне підтримувати слабких і ображених, а власне життя облаштовує вкрай незграбно. Це і є головна трагедія "Біографії випадкового чуда". А ще те, що по-справжньому допомогти майже нікому не вдається". Так от, іще раз повторю: головна героїня роману Тані Малярчук – недалеко і закомплексована. Вона неспроможна навести лад у власному житті. А тому всі її спроби місіонерства, жертвності і допомоги іншим виглядають як мінімум непереконливими, як максимум – недолугими. Так, вона має найкращі наміри – проте це не рятує ситуацію. Героїня надто слабка й у фізичному, й у психологічному плані, щоб читач побачив у ній нову версію рятівниці людства.

А ще важливо наголосити, що Лена досить гармонійно вписується у контекст свого оточення і мало чим виділяється на тлі маси. Її прагнення далеко не завжди світлі. Достатньо пригадати, як дівчина хотіла заробляти собі на життя, надихнувшись прикладами нахабного обдурювання інших людей. "Мені треба щось подібне, сказала Лена. Невинне, але прибуткове". Зрештою героїня формулює свою мету так: "Дурити, щоб допомагати". Звучить досить дивно.

Втім, коли йдеться, скажімо, про подругу на прізвище Пес чи безпритульних собак, Лена діє щиро і захищає їх самовіддано. Тільки результат залишає бажати кращого.

Одна з визначальних характеристик головної героїні роману – якась дитяча безпорадність. І з віком Лена не дорослішає, залишається інфантильною ідеалісткою. Вона діє імпульсивно, непродумано, а тому не здатна досягти потрібного результату. Її вчинки тільки погіршують ситуацію. Так було з самого початку, з дитинства. У дитсадку вона вирішила сходити до директорки і попросити, щоб улюблена вихователька мала змогу спілкуватися з дітьми рідною російською мовою. Результатом цих відвідин, після яких дівчинка "прожогом вилетіла з кабінету, на ходу аналізуючи, до якої категорії образливих слів належить слово "манкурт"", стала ще більше кількість проблем у виховательчиному житті.

Лені й самій було непереливки через її активну діяльність і війну з соціальними службами: "Увечері, коли вона поверталася до свого гуртожитку, двоє чоловіків затягли її в темний двір, збили з ніг і копали по нирках". Звісно, Лену це не зупинило, тому згодом її побили ще раз.

Мені здається, дуже продуктивним був би при дослідженні цього роману психоаналіз. Сама головна героїня – це неоціненний скарб для критика з психоаналітичним інструментарієм. І йдеться зовсім не про те, що під кінець книги героїня опиняється у психлікарні. Роман рясніє значно цікавішими деталями. Взяти хоча б той промовистий факт, що героїня називає себе Леною, оскільки "вона могла би бути Оленою чи Оленкою, але ці два варіанти ненавиділа більше, ніж російське Лена. А "російське" вона ненавиділа... раз і назавжди". Важливо, що дівчина називає себе не тим ім'ям, яке їй подобається, а тим, яке вона ненавидить, просто ненавидить трохи менше, ніж решту. Тут, здається, можна говорити про неприйняття героїнею себе самої, про нелюбов до себе. Адже психологи стверджують: нелюбов до власного імені часто означає, що у людини негативний образ самої себе.

Ще одна промовиста деталь: "Батько завжди хотів мати сина, але йому не пощастило і народилася тільки Лена. Він пробував виховувати її як справжнього чоловіка, і частково йому це вдалося". У цій маленькій цитаті вказівка аж на дві великі психологічні проблеми. Перша – ймовірно негарзди героїні з гендерною ідентифікацією, адже Лені змалку було складно прийняти ті психологічні якості й моделі поведінки, які притаманні людям залежно від їхньої біологічної статі. І друга проблема – так званий синдром недолюбленої дитини. На нього вказують і багато інших деталей у тексті. Ленині батьки, заклопотані хронічним безробіттям і безгрошів'ям, приділяли доньці не надто багато уваги.

Героїня Тані Малярчук казала, що "навколо неї не було грошей, не було совісті й не було любові. Ніхто нікого не любив, усі всіх терпіли". Та ще й оточення нав'язливо вбивало в голову: люблять за щось. Для прикладу, цю думку висловила, розповідаючи історію власного життя, баба Ліда: "Подивись на мене, Лено, – казала баба Ліда, – за що було мене любити? Каліка без сім'ї і дому, все своє життя проприбирала". Можливо, тому й намагається героїня постійно комусь допомагати, когось рятувати. Прагне заслужити від інших любов, якої не відчуває від батьків, якої сама до себе не відчуває. Вона шукає спосіб примиритися з самою собою.

Додамо до цього ще тяжку психічну травму, коли в дитячому садку на Лениних очах, рятуючи дітей, загинула вихователька. Пригадаємо кошмари, які постійно переслідували героїню.

Сама Лена так пише у своєму щоденнику: "Нещасні істоти тяглися до мене, напевне тому, що я постійно вдавала з себе героя. Героєм, до речі, бути дуже легко. Достатньо самому повірити у свою силу і сказати всім: "Бачите, я герой". І всі повірять. Принаймні більша частина. А з іншими просто не треба говорити, уникати їх і все. Так ти будеш героєм у своєму маленькому героїчному світі".

А проте читачі не повірили. І не дивно, адже героїня з такими значними психологічними проблемами апіорі не може природно виглядати у ролі рятівниці людства. Тому цей образ не став промінчиком світла, а, навпаки, зробив темряву змальованої Танею Малярчук реальності ще більш безпросвітною.

Одержано редакцією – 19.11.2014. Прийнято до публікації – 15.12.2014.